

Г. В. Задорожня, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Юридичного інституту
«Інститут повітряного і космічного права»
Національного авіаційного університету

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ВСІХ ПЕРЕД ЗАКОНОМ У КОНТЕКСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНИНА І ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

У статті досліджується проблема «взаємної» відповідальності громадянина і держави. Автор стверджує, що інститут відповідальності держави перед громадянином функціонує в Україні на рівні правового принципу, проте такий важливий інститут повинен знайти чітке нормативне закріплення на конституційному рівні.

Взаємна відповідальність особи, громадянина і держави безперечно є важливою передумовою формування як громадянського суспільства, так і демократичної соціальної правової держави. Саме народ України має стати повноправним суб'єктом державотворення. Серед важливих проблем сучасного державотворення чи не найактуальнішою є питання взаємної відповідальності держави і людини.

Зауважимо, що на сучасному етапі багато вітчизняних вчених присвятили свої праці питанню юридичної відповідальності, розробленню її основних питань та категорій як у сфері теорії права, так і в галузевих науках. Це, зокрема такі вчені, як: М. І. Козюбра, А. М. Колодій, Н. М. Оніщенко, О. Г. Мурашин, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун та ін. Разом з тим вивчення стану проблеми даного дослідження свідчить про те, що теорія та практика і донині приділяють увагу головним чином відповідальності особи перед державою, а не навпаки.

Метою даної публікації є дослідження інституту взаємної відповідальності між такими суб'єктами правовідносин як особа, громадянин і держава.

Аналіз чинного адміністративного, кримінального, цивільного та іншого законодавства свідчить про посилення тенденцій відповідальності особи перед державою. На жаль, юридична відповідальність в Україні поширюється, як правило, на соціально незахищену частину суспільства.

Разом з тим, важливою є проблема з'ясування поняття відповідальності держави. Належність України до романо-германської правової сім'ї, стрижнем якої є нормативно-правовий акт, змушує звернутися до основного джерела права – Конституції України. Російський вчений

А. Д. Градовський, ще у 1895 р. у своїй праці «Государственное право важнейших европейских государств» писав, що основною заслугою конституції є самообмеження державної влади, у силу цього ця влада позбавляється абсолютизму, в яких би руках вона не перебувала.

Зауважимо, що відповідальність держави перед людиною за свою діяльність закріплена на конституційному рівні (ст. 3) як головний обов'язок держави забезпечувати та гарантувати права і свободи людини. Проте в Основному Законі України немає жодної норми, яка б регламентувала механізм практичної реалізації інституту відповідальності держави перед особою. Відтак у найзагальнішому вимірі відповідальність держави має досить номінальний характер, оскільки *де-юре* такий інститут не отримав належної правової регламентації, тому його застосування *де-факто* має більш ніж символічний характер. Інститут відповідальності держави перед особою функціонує в Україні на рівні правового принципу, проте безсумнівним є той факт, що такий важливий інститут повинен знайти чітке нормативне закріплення на конституційному рівні. На наш погляд, конституційна комісія, яка з січня 2008 р. розпочала свою роботу над проектом нової Конституції України, має підійти до вирішення даної проблеми з усією відповідальністю.

Важливим складовим елементом будь-якої відповідальності є *обов'язок* – це те, чого потрібно беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства та законодавства, або це межі відповідальності, що визначаються соціальними нормами, у тому числі і нормами права. Підґрунтя відповідальності може мати різне походження, зокрема,

це покладений на когось або добровільно взятий на себе обов'язок відповідати за певні дії, вчинки.

З огляду на тематику нашого дослідження необхідно насамперед з'ясувати, що потрібно розуміти під поняттям «держава». Аналіз спеціальної літератури показав, що поняття «держава» має надзвичайно різне, інколи кардинально відмінне, змістовне наповнення: від панатеї від всіх бід до своєрідного звіра, який підкоряє собі всі існуючі суспільні структури [1, с. 54]. В юридичній літературі зустрічається й інше розуміння держави, зокрема, «як організоване в певні корпоративні населення, що функціонує в просторі й часі», «як суб'єкт міжнародних відносин, як єдність території, населення і суспільної влади», «як апарат публічної влади, державно-правові органи, що здійснюють державну владу» та ін. [2, с. 78].

Звичайно, поняття «держава» є багатограним, проте логічно правомірною є позиція щодо розуміння держави як апарату публічної влади, стрижнем якої є система органів державної влади. Орган державної влади – створений державою чи безпосередньо обраний громадянами держави орган, наділений державно-владними повноваженнями, має притаманну йому структуру і здійснює державно-організаційні, розпорядчі, судові та інші функції, відповідно до свого призначення. У державних органах, згідно з штатним розписом, є відповідні посади, які обіймають державні службовці. Останні на професійній основі здійснюють діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави. Державними службовцями також є і представники політичної влади: народні депутати, урядовці, глава держави тощо, які наділені державно-владними повноваженнями.

Наявність державно-владних повноважень означає можливість прийняття вищезгаданими суб'єктами відповідних нормативно-правових актів і домагатися за допомогою встановлених засобів легального примусу їх виконання.

Сьогодні в Україні вкрай несприятлива ситуація щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, а про взаємну відповідальність особи, громадянина і держави годі й говорити. Пагубність такої ситуації ускладнюється низкою причин, з-поміж яких чи не найістотнішими є: а) традиційна недооцінка прав людини; б) ослаблення державної влади, падіння її авторитету; в) складна економічна ситуація, опосередкована світовою економічною кризою; г) зневажливе відношення чиновницького апарату до прав людини; г) відсутність ефективних процедур захис-

ту прав і свобод особи; д) тверде політичне протистояння в суспільстві; е) низька правова культура, насамперед державних управлінців, політичних лідерів; ж) невміння громадян відстоювати свої права, та невір'я, що вони можуть відстояти їх.

Водночас органи державної влади зачасти виявляють крайню байдужність до прав і свобод людини. Чиновницька бюрократія навіть не буде себе запевняти в прихильності їм, почувавши свою безкарність. Часто Конституція України і закони України виявляються абсолютно неспроможними перед засиллям бюрократії.

У засобах масової інформації багато і справедливо пишуть про порушення прав людини, однак немає повідомлення про судові процеси над тими, хто грубо зневажає права і свободу громадян. Тому конституційне положення про права людини як вищої соціальної цінності, про їхнє дотримання і державний захист поки що різко контрастують з дійсністю. І так буде доти, поки в державі не буде діяти інститут відповідальності держави, принаймні в особі представників державної влади. Безперечно, держава, як будь-який інший суб'єкт правовідносин, має бути обмеженою у своїх діях правом, а за правопорушення повинна обов'язково наступати не тільки політична, а й юридична відповідальність.

На сьогодні, на жаль, ми не можемо навести жодного прикладу притягнення до юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини і громадянина будь-якого чиновника, особливо вищого рангу. Нині спостерігається тотальна безвідповідальність і бездіяльність чиновницького апарату в Україні. Глава Української держави офіційно заявляє, що Президент України не несе відповідальності за економічну ситуацію в державі. Водночас в умовах економічної кризи, на утримання глави держави і його Секретаріату, витрати з Державного бюджету України на 2009 р. зросли на третину і сягають майже 1 млрд 680 млн грн. Відтак виникає питання: якщо глава держави не відповідає ні за що у цій державі, то навіщо ми – платники податків утримуємо його? З таким запитанням доцільно звернутися й до інших представників державної влади.

У правовій державі має діяти беззаперечний принцип – принцип рівності всіх перед законом. Номінально з огляду на ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. На жаль, принцип рівності у правах і свободах та рівності перед законом де-юре і де-факто в законодавстві України порушується. В повсякденному житті

домінує дух чиновництва і бюрократії. Сьогодні діє багато нормативно установлених владою особливих прав – привілеїв, спеціальних правових режимів, різних правових винятків і пільг на користь окремих осіб, груп, професій, соціальних верств. Різноманітними привілеями відповідно до Законів України користуються всі без винятку категорії чиновників. Існують пільги і переваги, які встановлені таємними розпорядженнями, наказами або не встановлені жодними нормативно-правовими актами. Такі привілеї (пільги, переваги) надають додаткові можливості для реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод.

Понині існують прямі та непрямі імунітети від кримінальної та іншої відповідальності, які не відповідають вимогам справедливості. Відповідно до ст. ст. 80, 105, 126, 149 Конституції України, народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність, Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень, гарантується недоторканність суддів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Більш широкий зміст особистої недоторканності, ніж передбачено ст. 29 Конституції України, мають і деякі інші категорії громадян. Наприклад, прокурори, судді, працівники залізничного транспорту, зв'язківці несуть за вчинення адміністративних правопорушень загалом менш суворо, ніж адміністративна, дисциплінарну відповідальність.

Література

1. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: Підручник. – Львів: «Новий світ-2000», 2007. – 584 с.

Уявлення про міру (ступінь) обґрунтованості привілеїв або обмежень мають оціночний характер і є конкретно-історичними. Тому в соціально неоднорідному суспільстві їм притаманна, як правило, неоднозначність, а самі привілеї та обмеження внаслідок цього є здебільшого предметом гострих суспільно-політичних дискусій, суперечок, конфліктів, які закінчуються, на жаль, нульовим результатом. Справді, які б гострі суперечки з приводу означених питань не точилися, проте якщо немає політичної волі в державних чиновників, у тому числі і в народних депутатів, то годі сподіватися демократизації інститутів владарювання в нашій державі.

З огляду на вищезазначене, приходимо до усвідомлення того, що в Україні відсутній механізм *взаємної* відповідальності особи, людини і держави. Пересічний громадянин за правопорушення несе різні види юридичної відповідальності, натомість держава, яка в своїй основі представлена величезною армією чиновників, не несе фактично жодної відповідальності перед Українським народом. Водночас величезним негативом нинішнього дня є диспропорція між державно-бюджетними затратами на утримання численного чиновницького апарату, який на 2008 р. сягнув майже 500 тис. осіб, непомірною кількістю нічим не виправданих пільг мововладців, з одного боку, а з другого – надзвичайно низьким рівнем його професійності.

2. *Правознавство: Підручник* / А. І. Берлач, С. С. Бичкова, Д. О. Карпенко [та ін.]. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 792 с.

Г. В. Задорожня

Подержание принципа равенства всех пред законом в контексте юридической ответственности гражданина и государства в Украине.

В статье рассматривается проблема «взаимной» ответственности гражданина и государства. В статье автор утверждает, что институт ответственности государства перед гражданином функционирует в Украине на уровне правового принципа, но такой важный правовой институт должен найти четкое нормативное закрепление на конституционном уровне.